

SEZAI KARAKOÇ'UN ŞİİRLERİNDE MODERNLİK ELEŞTİRİSİ

Zekeriya BAŞKAL*

Özet: Bu makalede Sezai Karakoç'un şiirlerinde modernlik eleştirisi işlenmiştir. Modernlik Batı dışındaki toplumların Batılı tarzları benimsemesidir. Türk toplumu da yoğun olarak 19. yüzyıldan sonra bu sürece dahil olmuştur. Karakoç, şiirlerinde modernliğin özelde Türk toplumuna, genelde de insanlığa dayattığı yolları şiir formatı içinde eleştirmektedir. Bu makalede bu eleştirinin yoğunlaştığı alanlar ve eleştiri biçimi tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sezai Karakoç, modernlik, Batı, modernlik eleştirisi.

Abstract: In this article, the criticism for modernism in the poetry of Sezai Karakoç has been discussed. Modernism is the adaptation of Western ways by nonwestern societies. Turkish society has been going through the same process intensively since the 19th century. The poet criticizes what modernism imposes on human beings in general and on Turkish society in particular. In this article, the areas where the criticism were more focused on and three ways that the poet criticizes modernism were discussed.

Key words: Sezai Karakoç, modernism, West, criticism for modernism.

Giriş

Ülkemizde Tanzimat'tan beri tartışılan İslamcılık, Türkçülük, Batıcılık ve Osmanlılık gibi önemli fikir akımlarının ve Cumhuriyetten sonra gerek devletin ideolojisi olarak kabul ettiği Batıcılık ve Türkçülük, gerekse halk ve bir kısım aydınlar arasında devam eden İslamcılığın hemen hepsinde ortak

* Yard. Doç. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, E-Posta: zekeryabaskal@yahoo.com

olan tema Batının belli yönlerinin alınmasıdır.¹ Bu yönler İslamcılıkta teknik yönler olarak öne çıkmış, Batıcılıkta ise buna toplumsal ve kültürel boyutlar da eklenmiştir.² Saydığımız fikir akımlarının ortak olduğu nokta iktisadi ve teknolojik kalkınmanın ve gelişmenin iyi olduğu yönündedir. Ancak daha sonra gerek Batıyla eş zamanlı ve orayı takip ederek gerekse Batı'dan müstakil bir modernlik eleştirisi başlamıştır. Bu yazıda önce modernlikle neyi kastettiğimiz kısaca izah edilecek, ardından da Sezai Karakoç'un şiirlerinde öne çıkan önemli temalardan biri olan modernlik eleştirisi örnekleriyle ortaya konulacaktır.³

Modernlik, farklı tanımları olmakla birlikte "17. yüzyılda Avrupa'da başlayan ve sonraları neredeyse bütün dünyayı etkisi altına alan toplumsal yaşam ve örgütlenme biçimlerine işaret eder." (Altun 2005: 10) Modern anlayışa göre toplumlar gittikçe iyiye gitmektedir. Başta sadece iktisadi boyutta ele alınan ve tartışılan modernlik daha sonra hayatın diğer alanlarını da kapsamaya başlamış ve giderek toplumsal ve kültürel boyutları da içine almıştır. (Altun 2005: 2-3)

Modernliğin hâkim unsurlarından biri yeni olanı kutsaması ve kendisinin dışında kalan her şeyi gelenek olarak niteleyerek bir anlamda aşağılamasıdır. (Altun 2005: 10) Yenilik ve gelenek, ilerleme ve gerileme ya da geri kalma ya da modern ve geleneksel şeklindeki ayrım hayatın her alanında kendini göstermeye başlamış ve asri-geleneksel, yeni-eski, ileri-geri gibi hayatın hemen her alanında ikilik oluşturmuştur. Bu ikilikleri geleneksel-akılcı, tarımsal-endüstriyel ve kırsal-kentsel şeklinde çoğaltmak ya da modern olanın daha mutlu, daha eğitilmiş ve daha genç olduğunu iddia etmek de, insanlığın mağara adamından üstün insana, barbarlıktan uygarlığa, budalalıktan bilgeliğe ve dehaya, hayvanlıktan yarı tanrılığa, savaş ve var oluş mücadelesinden, barış, uyum ve karşılıklı yardımlaşmaya doğru ilerlediği şeklindeki inancı hatırlamak da modernlik kavramını anlamak açısından faydalıdır.

Modernlikte önemli olan bir konu da akıl ve aklın kullanım biçimidir. Modernlik "sosyal, siyasal, hatta dinsel sorunların deneyin denetimindeki

¹ Türk toplumundaki yaygın ideolojileri ele alan Yusuf Akçura'nın *Üç Tarz-ı Siyaset*'inden başlamak üzere pek çok eser vardır. Bkz: Ülken, Hilmi Ziya Ülken (1966), *Türk Düşünce Tarihi*, İstanbul: Ülken Yayınları.

² Batı'nın en az bir yönünün ele alınması, ancak farklı ideolojilerde bu yönün ne olduğunun tartışılması Rasim Özdenören tarafından yumurtanın hangi uçtan kırılacağına bir tartışması olarak değerlendirilmiştir. Özdenören, Rasim (1987), *Yumurtayı Hangi Ucundan Kırmalı*, Ankara: İz.

³ Sezai Karakoç'un şiiri için bkz.: Karataş, Turan (1998), *Doğunun Yedinci Oğlu*, Sezai Karakoç, İstanbul: Kaknüs.

aklın kullanımıyla çözümlenebileceğine inanır.” (Altun 2005: 70) Modernliğin karakterlerinden biri olarak aklın kullanımına modernliğin önde gelen eleştirmenlerinden Charles Taylor bireyselciliği ve bireyselcilik dolayısıyla ortak bir anlamın kaybolduğu gerçeğini de ekler. (Taylor 2000: 4)

Taylor modernliğin insanı üçe böldüğünü uzun uzun anlatır. Buna göre insanlar birbirlerinden ayrılmıştır, insanlar arasında sağlıklı ilişki kurabilecekleri bir anlamlar ve değerler sistemi kalmamıştır. İkinci bölünme insanların birey olarak kendi içlerindedir. İnsanın farklı fakülteleri birbiriyle çelişmekte, bir fakülte için makul olan başka biri için aynı anlama gelmemektedir. Üçüncü bölünme ise insanlarla içinde yaşadıkları tabiat arasındadır. Taylor “Biz dünya ve onun ritmiyle atalarımızın sahip olduğu irtibatı kopardık” (Taylor 1991: 94) şeklindeki sözleriyle bu bölünmeye dikkat çeker.

Modernliğin bir diğer hâkim unsuru da öteki kavramını oluşturması ve kendisini bu kavram üzerinden tanımlamasıdır. Bir anlamda modernlik, karşıtını oluşturmuş ve bu karşıtın kendisinin eskiden yaşadığı hal olduğu fikrini yerleştirmiştir. Eskiye esaret, yeniye özgürleşme olarak adlandırmış ve bu özgürleşme sürecini de kendine benzetme olarak tarif etmiştir. Batı bu sürecin öznesidir ve genel olarak Doğu da Batı'nın ötekisidir. (Altun 2005: 11) Süreç dünyanın başka yerlerinde işlemeye başladıktan sonra her toplum kendi içinde Doğu ve Batı kavramlarını farklı kelimeler kullanarak ve kendi tarihlerinden ve dillerinden bir karşıtlık kurarak sürdürmüştür.

Modernliğin konumuzla ilgili üçüncü unsuru da “Batının model alınması suretiyle dünya toplumlarının modernleşebileceğini varsayan ve Amerika'yı modernliğin temsilcisi olarak sunan bir toplumsal değişim yaklaşımı"dır. (Altun 2005: 13) Bu yaklaşıma göre dünyadaki bütün toplumlar bütün kurumlarıyla önünde sonunda Batılı toplumlar gibi olacaklardır ya da Batılı toplumlar kadar ve gibi oldukları sürece iyi yönde gitmekte aksi takdirde problem olmaktadır.

Modern toplum kısaca “kentleşmenin, endüstrileşmenin, medyatik iletişimin, yüksek bir okuma yazma oranının, seküler bir sistemin, demokratik ideallerin, evrensel insani değerlerin görünür olduğu” modern olmayan toplum ise “bunların olmadığı” toplumdur. (Altun 2005: 153) Elbette buradaki evrensel kelimesini de Batılı şeklinde değerlendirmek gerekir.

Modernleşme bir kavram olarak 17. yüzyıldan beri Batı'da 18. yüzyıldan beri de bizim coğrafyamızda tartışılmaktadır. Osmanlının yıkılış döneminde aydınların tartıştığı ve savunduğu hemen hemen her ideolojinin

belki de tek ortak yanı bir şekilde Batının bazı değerlerinin alınmasıdır. Türkçülük, İslamcılık ve Batıcılığın tek buluşma noktası Batının belli değerlerinin topluma kazandırılmasıdır.

Cumhuriyetten sonra Türkçülük ve Batıcılık hâkim ideolojiler olmuş ve bu tavrı günümüze kadar sürdürmüşlerdir. Batılılaşma çabalarıyla eş zamanlı olarak devam eden Batı'nın eleştirisi özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra daha da şiddetlenmiş ve önce Batı'da arkasından da bizde gözle görülen bir modernlik eleştirisi söz konusu olmuştur.

Sezai Karakoç'un Şiirlerinde Modernlik Eleştirisi

Sezai Karakoç 1950'li yıllarda şiir yazmaya ve Türk toplumunun sorunları üzerine bir entelektüel olarak düşünmeye başlayan biri olarak modernliğin yansımalarına kayıtsız kalmamıştır. Türkiye'de bu zamana kadar özellikle aydınlar ve yönetici kesim düzeyinde zaten var olan gelenekle modernlik arasındaki ikilik bu dönemde hemen hemen hayatın her alanında etkili olmaya başlamıştır. İnançtan eğitim sistemine, kılık kıyafetten kadın erkek arasındaki ilişkilere, yiyecek içecekten tabiata, tarihe bakışa kadar pek çok alan bu ikiliğin rahatlıkla görülebildiği alanlardır.

Yenileşme, yenileşmenin tek kutsal olarak sunulması, geçmişe ve bu coğrafyaya ait her şeyin geleneksel kelimesi altında tasnif edilmesi ve küçük görülmesi, şehirleşmenin tek boyutlu yanı ve yüceltilmesi, tabiattan kopuş, tabiatı sadece bir meta olarak görme düşüncesi, Batılıların kendi tarzlarını ve doğrularını başka toplumlara dayatması, demokrasinin ve bireyseliğin getirdikleri Sezai Karakoç'un şiirlerinde eleştirilen konulardandır.

Sezai Karakoç modernliğin toplumu ve toplumun bir üyesi olan bireyi ister istemez değiştirdiğini düşünmektedir. Şaire göre bu değişiklik sonucu yeni bir duyuş, yeni bir ifade tarzı ortaya çıkar. Başka bir ifadeyle toplumdaki ve bireydeki değişimi ifadelerdeki değişimden takip etmek mümkündür.

Şiirde şekil genellikle teknik bir yan olarak değerlendirilmiş ve şair monografilerinde şairin ne tür ölçü kullandığı, hangi kafiyelere sıklıkla yer verdiği gibi birtakım genel bilgiler verilmiştir. Ancak şiirin muhtevasıyla şekil arasında bir ilişki olup olmadığı, varsa bu ilişkinin mahiyetinin ne olduğu konusu üzerinde nadiren durulur.⁴ Sezai Karakoç bir şiirinde hem modernlik eleştirisi yapmakta, hem de modernliğin toplumu ve kendisini, dolayısıyla da şiirini, şiirinin şeklini nasıl etkilediğini anlatmaktadır.

⁴ Belli bir dönemde söz konusu olan düşünce anlayışları ve şiirde şekil arasında bir irtibat kuran bir eser için bkz.: Andı, Fatih (1980), *Servet-i Fünun'a Kadar Türk Şiirinde Şekil Değişimleri*, İstanbul: Kitabevi.

Şair şekil muhteva ilişkisini ya da şekille şairin içinde yaşadığı toplum arasındaki ilişkiyi *Leyla ile Mecnun* adlı modern mesnevisinde anlatır.⁵ Bu eserin ortalarında bir yerde şair “Parantez” başlığı altında bir parantez açarak “edebiyat partisinin sürekli muhalefet lideri”ni konuşturur. Edebiyat partisinin sürekli muhalefet lideri bir iç ses ya da şiir formu içinde şairin bazı şeyleri daha iyi ifade etmesine imkân veren bir kurgusal figürdür. Burada edebiyat partisinin sürekli muhalefet liderinin şaire yönelttiği teknik bir soru vardır. Şair geleneksel olarak eserin başında verilen “sebeb-i telif-i kitab”ı yani eserin yazılış sebebini kitabın ortalarında açıklamaya başlamış ve bu durum da edebiyat partisinin sürekli muhalefet liderini rahatsız etmiştir. Edebiyat partisinin sürekli muhalefet lideri şöyle der:

Kitabın yazılma sebebi belirmemişse
Nasıl yazmaya girişirsin
Eski huyun senin
Eskilere inat münacatları da
Sona bırakmıştın eski kitaplarında (Karakoç 2004: 573)

Edebiyat partisinin sürekli muhalefet lideri Karakoç'un şiiriyle ilgili kendince haklı bir eleştiriyi dile getirmektedir. Bu eleştiri, şairin şiirde sadece uyak ve ölçü açısından değil aynı zamanda şeklin diğer unsurları açısından da bir değişiklik yaptığı ve bunun bir sebebinin olup olmadığı şeklindedir. Ona göre geleneksel şiirde, örneğin mesnevide, belli bir sırada gelmesi gereken tevhit, nat, münacat, sebeb-i telif-i kitap gibi bölümlerin Karakoç'un şiirinde sırası değiştirilmiştir.⁶ Örnek olarak da münacat⁷ ve sebeb-i telif-i kitap kısımlarının kitaplardaki yerini vermektedir.

Şairin bu haklı eleştiriye verdiği cevap, hem şiirin şekliyle şairin yaşadığı toplum arasındaki irtibata, hem de modernliğin toplumu, dolayısıyla

⁵ Karakoç şekil ve muhteva arasındaki ilişki hakkında bir eser yazdığı Yunus Emre'den bahsederken şöyle ifade eder: “Bazı şiirlerinin hem heceye, hem aruza uyuşu, biçim bakımından da bu kaynaşmayı isteyişinin ve şuurunun işareti olsa gerek. Veya, İslam ruhu ve Türk yapısı, onda öyle kaynaşmıştır ki şiirin biçimi, ölçüsü, sesi, bir yandan Türk sanatının özel, öbür yandan İslam sanatının genel çizgilerine uyar.” Karakoç, Sezai (1999), *Yunus Emre*, 7. baskı, İstanbul: Diriliş, s. 45.

⁶ Geleneksel mesnevide mensur ya da manzum dibace, tevhid, münacat, nat, miraciye, medh-i çihar-yar-i güzin, medhiye, sebeb-i nazm-ı kitab, agaz-ı dastan ve hatime Bkz.: Dilçin, Cem (1983), *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara: Türk Dil Kurumu, s.168-173.

⁷ Edebiyat partisinin sürekli muhalefet liderinin ya da şairin iç sesinin gönderme yaptığı münacatın sonlarda gelmesi durumu muhtemelen Karakoç'un *Gül Mustusu* kitabının son şiiri olan, “Tanrım duam şu ki her şey yeniden toprak olsun / Su toprak olsun / İnsan toprak gibi duysun yeri” dizeleriyle başlayan ve “Gül diksinler diye yeni topraklarına / İnsanın ta gönlüne / Yetiştir erenlerini / Allah'ım / Amin” dizeleriyle bitirdiği içerik olarak münacat olan şiirdir. Bkz: Karakoç 2004: 402-404.

da bireyi değiştirmesi ve dönüştürmesine işaret etmesi açısından önemlidir.⁸ Karakoç şiirin şeklinde yaptığı değişikliği ve eskilerin neden belli bir şekilde yazdıklarını şöyle açıklar:

Eskiler yaşıyorlardı eski bir toplumda
Herkesin hemen Tanrıyla olabileceği bir makamda
O yüzden kitaplarının başında yer alır
Tevhitler mnacetler
Onlar esere Tanrıyı ululamakla başlar
Hazır bulmuşlardır her şeyi önceden
Ve herkes her an dolu saf İslamla
Bizse sesleniyoruz Cehennemden
Bataklık ve her türlü kir içinden
İnkâr umursamazlık körlük
Her türlü putlaştırma ve maddeye taparlık
İlkin bu kötülük ağını yırtmak gerek
Kleliklerin elik zincirini parçalamak
Ruhları çekip götürmek yeni bir dünyaya
Eritip arıtmak bir yüksek fırın potasında
Her türlü cüruftan pastan arınmalı maden
Arınış, büyük arınış gelmeli ateşten
Ruh arına arına zgr olmalı
Tanrı'ya yaklaşma halini bulmalı
Kitabın bir devi bu
ağdan çıkarıp ebedi çağa götürme oyunu
Namaz için abdest gerektiği gibi
Ve okuyan eserin sonunda bulur nasibi
Son gelmiş Ulu Tapınağa varmışlar
Yazan ve okuyan Allahın karşısından secdeye kapanmışlar
Perde kapanırken bu sahne
Daha çok yakışmıyor mu günümüze

⁸ şiirin şekliyle dünya görüşü arasındaki ilişkileri tartışması açısından Mehmet Kaplan'ın şu sözleri önemlidir: Onu [Sezai Karakoç'u] milliyetçi, dindar, muhafazakar zümreye sokabiliriz. Bu zümreye mensup şairlerden çoğu, yanlış bir görüşle İkinici Meşrutiyetten sonra gelişen Halk edebiyatı geleneğine bağlı, vezinli, kafiyeli ve açık sluplu şiirler yazmakta ısrar etmişlerdir. Onlarda yle bir kanaat hasıl olmuştur ki, bu dış şekil ve ifade tarzıyla milliyetçilik arasında zaruri bir münasebet vardır. Estetik bakımdan mdafaasına imkan olmayan bu görüş, Türkiye'de çok kuvvetli olan milliyetçi ve dindar zümrenin zamana göre değişmesi icap eden ifade tarzını, muayyen bir şekil içinde dondurmuiştur." Kaplan, Mehmet (1990), *Cumhuriyet Devri Türk şiiri*, Ankara: Kültür Bakanlığı, s.323. Kaplan'ın bahsettiği ısrarın bir yanlış olmasının ötesinde anlamı vardır. Bu, daha çok söz konusu şairlerin estetik anlayışıyla da ilgili bir durumdur. şiirde şekil ve estetik anlayışı arasındaki ilişki bu satırların yazarı tarafından başka bir makalede ele alınacaktır.

Eskiler mutlu kişilerdi her an ve her zamanda
Tanrı'ya yakaracak bir halde ve bir durumda
Bir çağdayız ki eskilerin başladığı bizim sonumuzdur
Sonumuz olsa yine ne mutluyuzdur (Karakoç 2004: 574-575)

Bu dizelerde şair, şeklin toplumla ve insanın durumuyla doğrudan ilgili olduğunu söylemektedir. Eskilerin Tanrıyla olan irtibatlarının çok daha güçlü olduğunu, dolayısıyla bu nedenle istedikleri her zaman iletişime geçebileceklerini, bu yüzden de tevhit ve münacat gibi bölümlerin eski şiirlerde başta gelebileceğini ifade eder. Ancak şaire göre şairin içinde yaşadığı toplum “bataklık, her türlü kir, inkar, umursamazlık, putlaştırma ve her türlü kölelik zinciriyle” doludur ve bunların aşılması gerekmektedir.

Kısaca şair burada toplum değişmiştir, dolayısıyla şiirin şekli de değişmelidir demektedir. Kendisinin eski şiirlerde başta olan münacatı ve sebep-i telif-i kitabı neden ortaya ya da sona koyduğunu da toplumdaki bu değişikliklerle izah eder. Toplumun değişimini anlatırken de yoğun bir modernlik eleştirisi yapar.

Karakoç'un modernlik eleştirisi yaptığı diğer önemli öğelerden ikisi de mimari ve şehirdir. Şair modernliği yoğun olarak balkon sembolü aracılığıyla aynı başlığı taşıyan şiirde eleştirir. Konumuzla doğrudan ilgili olması nedeniyle şiirin tamamını burada alıntılatacağız:

Çocuk düşerse ölür çünkü balkon
Ölümün cesur körfezidir evlerde
Yüzünde son gülümseme kaybolurken çocukların
Anneler anneler elleri balkonların demirinde

İçimde ve evlerde balkon
Bir tabut kadar yer tutar
Çamaşırlarınızı asarsınız hazır kefen
Şezlongunuza uzanın ölü

Gelecek zamanlarda
Ölüleri balkonlara gömecekler
İnsan rahat etmeyecek
Öldükten sonra da

Bana sormayın böyle nereye
Koşa koşa gidiyorum
Alnından öpmeye gidiyorum
Evleri balkonsuz yapan mimarların (Karakoç 2004: 81)

Balkon şiiri şairin modernliği de eleştirdiği sembolik bir şiirdir. Şiirde modernliğin olumlu bir değer gibi ifade ettiği gelişme, kentleşme, endüstrileşme şiir diliyle eleştirilmiştir. “Balkon ölümün cesur körfezidir evlerde” ifadesiyle kent hayatının insana dayattığı mimari tarzının eleştirisi vardır. Sembolik bir ifadeyle şair balkonlu evlerde çocukların öldüğünü anlatır. Şehir hayatı güvenlik, trafik, yeterli mekânların olmayışı gibi nedenlerle çocuklara rahat arkadaşlık kurabilecekleri, gelişimlerini tamamlayabilecekleri, paylaşmayı öğrenebilecekleri ortamlar sunmaz. Aynı mekânın endüstriyel ve akılcı hayat tarzı anne ve babanın da çalışmasını ve eve para getirmesini gelişme, zenginleşme adına doğru bulur ve destekler. Oysa anne babadan her ikisinin de evden uzak kalması çocuk üzerinde tartışılmaz şekilde olumsuz etki bırakmakta ve adeta çocuğun mutlu, sağlıklı bir kişilik sahibi olma ihtimalini zayıflatmaktadır.

Aynı şekilde akıl belli büyüklükteki bir arsaya birden fazla evi yapmayı, yapabilmeyi doğru gösterir. Bu hem maliyeti azaltacak, hem kentleşmeyi sağlayacaktır. Ancak üst üste konulan binalar arsadan yana fayda sağlasa da komşuluk ilişkilerini azaltacak hatta yok edecek, insanları daha bireysel daha bencil toprağa, tabiata, birbirlerine daha da yabancı hale getirecektir. Taylor’un yukarıda bahsettiğimiz modernliğin insanı üçe böldüğü gerçeği tam da “Balkon” şiirinde eleştirilmektedir. Komşularıyla insani çok az ilişkisi olan ya da hiç ilişkisi olmayan kentli insan alt katta ya da üst katta oturan komşusundan ayrılmıştır. Beton bir binanın herhangi bir katında oturan sabahları metal trenlere ya da otobüslere binip yine evinin benzeri yapay ortamlara giden insanların tabiattan koptuklarını, tabiatla bir bölünme yaşadıklarını da söylemek gereksizdir. Zamanının çoğunu acımasız rekabet şartlarında işe adanmış ve eve geldiği zaman da yorulan modern anne babanın aklı daha çok çalışmayı, ekonomik belirsizliklerin olduğu ve sosyal ağın olmadığı dünyalarında daha çok biriktirmeyi salık vermekte; duygusal yanları ise çocuklarıyla daha çok zaman geçirmeyi, onlara annelik ya da babalık yapmayı daha uygun göstermektedir. Bu da Taylor’un yukarıda söylediği bireyi kendi içinde bölen modernlik tanımına son derece uygundur.

Şair adeta kentleşmenin, endüstrileşmenin dünyayı koca bir şehir haline getireceğinden, insanların öldükten sonra da zaten hayatlarının büyük bir kısmını geçirdikleri betondan, demirden yapılmış evlere gömüleceklerinden, şairin inancındaki insanın yaratıldığı toprağa öldükten sonra da ulaşamayacaklarından, tabiattan kopuşun sadece yaşarken değil öldükten sonra da devam edeceğinden, Taylor’un vurguladığı insanın tabiattan kopuşunu ya da kopukluğunu yaşayacağından bahsediyor.

Şair şiirin son bölümünde adeta modernliğin insanlara, masum çocuklara getirdiği, getireceği şeylerden ürkeren koşa koşa bir yere gittiğini

söylüyor. Gitme amacının da evleri balkonsuz yapan mimarları alnından öpmek olduğunu söylüyor. Şair; evleri balkonsuz yapan mimarları, yani parayı, arsa payını değil insanı düşünen, aklını, sanatını insanın iyiliği için sarf eden mimarları yüceltiyor ve onların alnından öpmeye gidiyor. Bu durum, yani evleri balkonsuz yapan mimarları yüceltme, modernliğin, ilerlemenin, gelişmenin iyi olduğu, gelenekselin küçümsendiği bakış açısıyla taban tabana zıttır.

Modernlik eleştirilerinden biri de modernliğin bireyseliği teşvik etmesine, bireyin tercihlerine önem veriyor görünmesine rağmen aslında bireyi modernliğin elinde bir oyuncak haline getirmesidir. Taylor, Alexis de Tocqueville'e gönderme yaparak devletin ya da yönetici gücün "demokratik şekilleri muhafaza edeceğini ve periyodik olarak seçimler yapacağını," halkın kendi kendini yönetiyormuş zannedeceğini, ancak "her şeyin insanların çok az kontrol edebildikleri yoğun bir vesayet gücü tarafından yürütüleceğini" söyler. (Taylor 2000: 9)

Sezai Karakoç modernliğe ait olan bu durumu şiirin kurgusu içinde şöyle eleştirir:

Ey yeşil sarıklı ulu hocalar bunu bana öğretmediniz
Bu kesik dansa karşı bana bir şey öğretmediniz
Kadının eşit olduğu ama mutlu olamadığı günlere geldim
Hükümdarın hükümdarlığı için halka yalvardığı

Ama yine de eşsiz zulümler işlediği çağlara geldim bunu bana söylemediniz (Karakoç 2004: 177)

Sezai Karakoç'un şiirlerinde geçen kuştan, böcekten, kaplumbağadan, dağ keçilerinden bahseden dizeleri aslında şairin modern insan adına tabiatla yeniden ilişki kurma ve o ritmi hissedebilme çabası olarak değerlendirilebilir. Modern insan tabiatın, kendinden ve başkalarından kopmuştur. Bu kopukluğu tesis etmenin, kendi tabiatına tekrar kavuşmanın önemli bir yolu da tabiatla iletişime geçmektir. Şairin bu kadar tabiatın bahsetmesinin önemli bir nedeni de budur.

Karakoç'un şiirinde dikkat çeken hayvanlardan biri kaplumbağadır. Kaplumbağa şairin yeni duyuşunu ifade ettiği ya da başka bir ifadeyle söyleyecek olursak şairin modern çağda yaşadığını gösteren kullanışlı malzemelerden biridir.

Karakoç'un bahsettiği ve modern insana egzotik gelen kaplumbağalar ilahi aşkı şiir halinde ifade etmiş, kâinatı bir kitap gibi okumuş ve ballar balını bulmuş Yunus Emre'de dost, aşına bir çehredir. Yunus bir şiirinde

adeta sıradan bir olaydan ya da dostundan bahsediyormuş gibi “Kaplumbağayla yolda karşılaştığını, kaplumbağanın köstebekle arkadaş olduğunu, nereye gittiklerini sorduğunu ve onların da Kayseri’ye diye cevap verdiklerini” söyler.⁹ Bu şiiri görünen anlam katmanıyla şairin etrafında gördüğü her şeyi kâinat kitabını okuyan bir arif gibi değerlendirdiği şekilde yorumlamak mümkündür.

Bu mısraların ikinci bir yorumu da şudur: Yunus Emre sufi gelenekten gelmektedir. Sufiler şahin, doğan gibi eğitilebilir hayvanların dışındaki hayvanları şiirde genellikle nefs-i emmareyi sembolize etmek için kullanırlar. Kaplumbağa da bu çerçevede değerlendirilebilir. Gözü görmeyen, yani gerçeklere kapalı köstebeğin de ona arkadaş olması ve ikisinin birlikte etimolojik olarak kayserden gelen Kayseriye gitmeleri bu yorumu güçlendirmektedir.¹⁰ Bu yorum aynı şekilde Sezai Karakoç’un tabiat öğelerini gelenekten farklı bir şekilde kullandığının göstergesi olabilir.

Karakoç’un şiirlerinde hayvanlar adeta tabiatla ilişkinin yeniden ve olması gerektiği gibi kurulduğu ideal bir dünyayı anlatır. Şairin şiirlerinde tabiat sadece maliyet hesabı yapılarak değerlendirilebilecek bir nesne değildir. Modern dönemde tabiatın ve tabiattaki canlıların sadece maliyet hesabı çerçevesinde değerlendirilmesine farklı şiirlerde karşı çıkar. Ancak bu konuda en dikkate değer şiiri *Ağustos Böceği Bir Meşaledir* adlı şiiridir. Bu şiirde tabiattaki her varlığın bir yaratılış hikmeti olduğu, onları bizim bencil ve çıkarıcı aklımızla değerlendirmenin yanlış olduğu anlatılır. Şiirin bir metinler arası öge olarak hitap ettiği konulardan biri La Fontain’in Ağustos Böceği ile Karınca fablında verilmeye çalışılan mesajdır. Buna göre her canlının ya da her insanın tek tip olması, yani gece gündüz madde biriktirmek için çabalaması gerekir. Bu kalıbın dışına çıkanlar acı çekmeye, yok olmaya mahkûmdur. Şair La Fontaine’i şöyle eleştirir.

Ey masalcı adam iftira ettin sen

Bu harikalar harikası böceğe

Onu suçladın tembellikle

En çalışkan onu görüyorum ben (Karakoç 2004: 680)

Karakoç’un şiirinde tabiattaki varlıkları çoğunlukla olumlu bir özelliklerle görüyoruz. Şair ulu hocaların kendisine öğretmediği bilgiyi “yavrusunu

⁹ Tosbağaya uğradum gözsüz sepek yoldaşı

Sordum sefer kancaru Kayseri’ye azimi Yunus Emre (1990), *Yunus Emre Divanı*, (Haz. Mustafa Tatçı), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 407.

¹⁰ Bu mısraların tasavvufi yorumundaki yardımı için Dr. Mustafa Tatçı’ya teşekkür ederim.

arayan bir deve”den öğrenir (Karakoç 2004: 179). Sofrası “kaplumbağa artığı en tatlı üzümlerle” donanmıştır. (Karakoç 2004: 188), çekirge sabır timsalidir, (Karakoç 2004: 194), keçiler, koyunlar (Karakoç 2004: 195), “ağaç delen kuş, kiraz yiyen kurt, üzüm ezen kaplumbağa” “diriliş uygarlığına küçük çile katkıları”dır. (Karakoç 2004: 383) Hayvanlar şairin şiir evreninde tabiatta olması gereken, bozulmamış hakikatin temsilcileri ve öğeleridir.

Modernliğin ilkelerinden biri de kentleşmenin asıl ve doğru olduğu ilkesidir. Kentleşme; seri üretim, maliyetin azalması, kültürün aktarılması, değişimin kolay ve çabuk, iletişim ve nakliyenin kolay olması gibi nedenlerle modernliğin vazgeçilmez bir unsurudur. Bir anlamda kent, insanın müdahale edemediği ya da çok az müdahale ettiği tabiatın tam karşıtıdır, insanın kurduğu bir mekândır. Manevi boyutu olmayan, insanın tabiatına aykırı olan kent Karakoç'un şiirinde eleştirilir.

Bu şehir yerden bile ağır bu gece
Altında bir tek ölü olsun kalmamış
Ölenlerdir incelten hafifleten oysa
Uçacakmış gibi yapan şehirleri (Karakoç 2004: 152)

Yine şair şehri değiştiremeyeceğini anlayınca “bu katı bu sert şehre gelmeseydim” der. Şehir “insanın özüne aykırı devinmelerle” topraktan yani tabiattan fazlasıyla uzaklaşmış bir yerdir ve bu yüzden şehir insana dinginlik yerine yorgunluk vermektedir:

Toprağı fazla terk ediyoruz artık
Trenlerle otobüslerle otomobillerle
Yerden ayağımı kesmiş uçaklar ve helikopterlerle
Özüne aykırı devinmelerle
İyice yorgun yeryüzü (Karakoç 2004: 492)

Modernlik eleştirisinin en çok üzerinde durduğu konulardan biri Batının tek bir tarih tanıdığı, bu tarihin de kendi tarihi olduğu, tek bir toplum yapısı tanıdığı ve dünyadaki bütün toplumların bu modele benzemek zorunda olduğu şeklindeki anlayışıdır. Bu anlayışa göre insanlığın her açıdan ulaştığı en yüksek zirve Batı medeniyeti, özellikle de Amerika'dır. Bunu Charles Taylor bir “narsizm kültürü” (Taylor 2000: 55) olarak açıklar. Dünya geleneksel, tarımsal ve kırsal yaşam tarzından akılcı, endüstriyel ve kentsel yaşam tarzına doğru gitmektedir (Altun 2005: 153) ve dünyanın Batı dışında kalan toplumları da bu süreci uygulamak zorundadır. Zaman zaman bu

durumun ceberut bir hal aldığı da tarihi olaylarla sabittir. Modernleşme savunucularına göre “Batı dışındaki ülkelere Batılı modeller tamamıyla benimsetilmeli, bunun için de tarih hızlandırılmalıdır.” (Altun 2005: 95)

Batı'nın bu ceberut halini Karakoç şiirlerinde son derece çarpıcı bir şekilde dile getirir. Şiirlerinden özellikle ikisi bu konuda yoğun mesajlarla doludur. Bu şiirler “Masal” ve “Ötesini Söylemeyeceğim” başlıklı şiirlerdir. “Masal” adlı şiirde şair Doğu'yla Batı'nın karşılaşmasını anlatır. Bir baba oğullarını Batı'ya gönderir. Ancak yedinci oğlun söylediği gibi Batı'nın bir tek ama büyük bir gücü vardır. O da karşısındakini değiştirmek. (Karakoç 2004: 413) Yedinci oğul hariç Batı'ya giden bütün çocuklar şöyle ya da böyle Batı'nın değiştirme gücü karşısında mahkûm olmuş ve kaybolmuşlardır. Kimi bir hileye, kimi Mehlika Sultan'a çok benzeyen bir kadına, kimi Batı'nın maddeci yanına kapılarak, kimi “kendi görenek ve ülküsünü günü geçmiş bir uygarlığa yorarak” değişir. Yedinci oğul bir anlamda sadece insan olarak, Doğulu olarak kalmanın değil aynı zamanda değişmemenin de ne kadar zor olduğunun bir timsalidir.

Modernliğin başka toplumları Batı toplumlarına benzetme yönünün işlendiği ikinci bir şiir de “Ötesini Söylemeyeceğim” adlı şiirdir. Birinci anlam katmanında on yaşındaki bir kız çocuğunun ülkesini işgal eden Batılı askerler hakkındaki konuşmasından oluşan şiir bir anlamda Doğu Batı karşılaşmasının şiir formatındaki halidir. Şiirde on yaşındaki bir kız çocuğu ülkesini işgal etmiş askerlerle hayali olarak konuşur. Bu konuşma adeta baştan sona bir modernlik eleştirisidir.

Şiirde kız çocuğu Bay Yabancıya hitap eder. İlk gündeme gelen konulardan biri çocukla Bay Yabancı'nın kıyafetlerinin farklılığıdır. Çocuk Bay Yabancıya “def olup gitmelerini” “tuhaf ve acaip şapkalarını, boyunlarındaki o uzun ve süslü şeritleri de beraber götürmelerini,” ister. Çocuğun kaygısı kendisi giymese bile, kardeşi Ali'nin gömleklerini mutlaka giymek isteyeceğidir. Kıyafetlerle ilgili benzer bir durumu “Masal” adlı şiirde şair tekrar gündeme getirir. Bu şiirde Doğu'nun Batı'ya giden üçüncü oğlu Batı'da aç kalır, ezilir, sonra bir mağazada bir iş bulur. Niyeti daha önce Batı'ya giden ve kaybolan kardeşlerini, aramaktır. Fakat Batı'nın büyüğü ağır basar, iş kaygısı bahanesiyle kardeşlerini aramaktan vazgeçer ve sonra tamamen unuttur. Şef olur ve emrinde pek çok insan çalıştırır. Zamanla oranın sayılı patronlarından biri olur. Ancak şair ironik eleştirisini “Kravat bağlamasını öğrendi geceleri, ... Patron oldu ama hala uşaktı / Ruhunda uşaklık yuva yapmıştı çünkü” dizeleriyle yapar. (Karakoç 2004: 410)

Modernliğin kesin bir hakikat gibi inandığı ve başka toplumlara da dayatmaya çalıştığı geleneksel-akılcı, kırsal-kentsel, tarımsal-endüstriyel

karşıtlıklarının gözle görülen öğelerinden biri kıyafettir. Bu karşıtlıklar şemasında toplumların eskiden beri kullanageldikleri coğrafi şartlardan, kültürden, dinden, yerel zevklerinden etkilenecek oluşmuş kıyafetler geleneksel olarak nitelendirilmiştir. Bunun yanında Batılı kıyafetler, aslında Batının da kendi coğrafi şartlarında, kültüründen, dininden ve yerel zevklerinden oluşmuş kıyafetler akılcı olmakla, kentli olmakla, endüstriyel olmakla ya da daha popüler bir ifadeyle modern olmakla eşdeğer hale getirilmiştir.

Ölüm ve ölüm ötesiyle ilgili kavramları kullanarak Karakoç ait olduğu kültürle modern kültür dediğimiz kültür arasında bir karşılaştırma yapar. "Ötesini Söylemeyeceğim" adlı şiirin devamında kız çocuğu Bay Yabancıya şöyle der:

Sizin Matmazel bir ölse siz onu bir daha göremezsiniz
Halbuki bizim ölümlerimizi teyzem görüyor
Onlarla konuşuyor onlara ekmek veriyor
Onlar ekmek yiyor anladın mı Bay Yabancı
Matmazel bir ölse ona kimse ekmek vermez (Karakoç 2004: 48-49)

Bu dizelerde bir anlamda modernliğin geleneksel olarak tanımladığı ölüm ötesiyle ilgili düşünceler çocuğun ağzında ve çocuk diliyle ifade edilmiştir. Ölüm ve ölüm ötesi en azından Sezai Karakoç şiirinin gerçekliğinde korkulacak, belirsizliklerle dolu konular değildir. Ancak aynı kavramlar modernlik için en azından belirsizliklerle doludur. Kendisi de modernliği akıl anlayışından, şehirleşme tarzına kadar pek çok açıdan eleştiren Michel Foucault modernliğin ölüm kavramına bir açıklama getiremediği için mezarlıkları şehir planlamacılığı bahanesiyle şehirlerin dışına taşıdığından bahseder.

Bu şiirde şair modernliğin ölüm karşısındaki duyarsızlığıyla geleneksel denilen kültürün ölümle iç içeliğini karşılaştırmıştır. Şairin ölüm ve ölüm ötesine modernliğin yüklediği anlamın şehri, tabiatı, hatta insanı derinlikten mahrum bıraktığını, tek boyutlu hale getirdiğini ve ağırlaştırdığını ifade eder. Şaire göre şehirleri hafifletiren, onlara insanı bir ruh veren şehir sakinlerinin öbür dünyayla kurduğu ilişkidir. (Karakoç 2004:177)

Bu şiirde Karakoç'un başka şiirlerinde de görülen modernliğin sömürgeci yanı da eleştirilmektedir. Batı modernlik adına - bu ifade bazen medeniyet bazen demokrasi, bazen evrensel değerler, bazen de hür dünya adını almaktadır- başka ülkeleri sömürmekte ve onların isteğinin rağmına orada kalmaktadır. Bunu şair bu şiirde çocuğun dilinden "sizin def olup gitmenizi istiyorum işte o kadar / Ali de istiyor ama söylemekten çekiniyor /

Halbuki siz insanı öldürmezsiniz değil mi? / Gidiniz ve öteki yabancıları da beraber götürünüz / Tuhaf ve acaip şapkalarınız da beraber götürünüz Tepesi demir askerleriniz babamı alıp götürmeseler / O zaman siz görürsünüz Bay Yabancı” (Karakoç 2004: 48) dizeleriyle anlatır. Şiirdeki verilerden hareketle Bay Yabancı ifadesiyle anlatılan kimseler buldukları yerde işgalci konumundadırlar. Sizin ıslak saçlarınızı sevmiyorum / Tunusluların saçlarına benzemiyor saçlarınız / Bizim saçlarımıza benzemiyor saçlarınız (Karakoç 2004: 49) dizeleri de bu yargıyı güçlendirir.

Sonuç

Sonuç olarak Sezai Karakoç’un şiirlerinde hatırı sayılı bir modernlik eleştirisi olduğunu söylemek mümkündür. Bu eleştiri modernliğin Batı dışı toplumları kendine benzetmesi, onlara hiçbir değer atfetmemesi ve modernliğin insana birtakım avantajlar sağlasa da mutluluk getirmediği noktalarında yoğunlaşır. Şaire göre modernlik tabiat-insan yapımı, metafizik-fizik, geniş aile-çekirdek aile, kırsal-kentsel, his-mantık gibi karşıtlıklarda hemen daima ikincisini tercih etmektedir.

Şair, modernlik eleştirisini tabiattaki varlıklara yüklediği anlamlar, şiirdeki şekil ve şekille toplum arasındaki ilişki, evlerin ve şehirlerin mimarisi, yönetim biçimleri, insanların kılık kıyafetleri, toplumun değişimi ve dönüşümü, ölüm ve ötesi gibi konular aracılığıyla yapar. Elbette bu eleştirisi şiir formatı içinde ve onun gerektirdiği dille yapılmıştır. Şairin, şiirin şekliyle modernizm arasında kurduğu ilgi, kendinin de bir birey olarak modernleşme sürecinin içinde yer alması ve olumsuzluklarından etkilendiğini kabul etmesi, bu olumsuzlukları şiire yansıttığını ifade etmesi şiirin muhtevası, şiirin şekli ve şairin sürece yaklaşımı açısından orijinaldir.

Sezai Karakoç’un şiir çerçevesi içinde yaptığı eleştirilerin Alexis de Tocqueville, Charles Taylor, Michelle Foucault gibi düşünür ve yazarların modernizme dönük eleştirileriyle örtüşmesi dikkate değerdir. Hem söz konusu düşünürler, hem Karakoç modernizmi, insanı merkeze alıyor gibi görünse de aslında, onu ihmal ettiği, gelişme, kâr, verimlilik gibi değerleri esas aldığı, dolayısıyla da insana mutluluk getirmediği yönüyle eleştirmektedirler. Karakoç’un buradaki başarısı bu eleştiriye şiiri didaktik bir hale getirmeden yapmış olmasıdır. Yani Karakoç’un şiirinde hem bir düşünce muhtevası, hem de estetik bir taraf vardır ve bu ikisi eş zamanlı olarak ve birbirlerini destekleyerek şiirde var olurlar. Bunun en tipik örneklerinden biri Karakoç’un bir fabl olan ve aslında çocuklara yönelik şiirleriyle bilinen La Fontaine’e şairin getirdiği eleştiridir. Bu şiirde şair sadece bir şair hassasiyetiyle sadece kötü gösterilen bir kahramana sahip çıkmakla kalmaz aynı zamanda modernlik yanlısı söylemin de ciddi bir eleştirisini yapar.

Kaynaklar

- ALTUN, Fahrettin (2005). *Modernleşme Kuramı*. İstanbul: Küre.
- ANDI, Fatih (1980). *Servet-i Fünun'a Kadar Türk Şiirinde Şekil Değişmeler*. İstanbul: Kitabevi.
- DİLÇİN, Cem (1983). *Örnekleriyle Türk Şiir Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- KAPLAN, Mehmet (1990). *Cumhuriyet Devri Türk Şiiri*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- KARAKOÇ, Sezai (1999). *Yunus Emre*. İstanbul: Diriliş Yayınları, 7. baskı.
- KARAKOÇ, Sezai (2004). *Gündoğmadan*. İstanbul: Diriliş Yayınları, 5. baskı.
- KARATAŞ, Turan (1998). *Doğunun Yedinci Oğlu Sezai Karakoç*. İstanbul: Kaknüs.
- ÖZDENÖREN, Rasim (1987). *Yumurtayı Hangi Ucundan Kırmalı?*. Ankara: İz.
- TAYLOR, Charles (2000). *The Ethics of Authenticity*. Cambridge: Harvard University Press.
- TÜRKÖNE, Mümtazer (2003). *Türk Modernleşmesi*. Ankara: Lotus.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya (1966). *Türk Düşünce Tarihi*. İstanbul: Ülken Yayınları.